

Коваль Т. В.,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*

Лубко І. М.,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*

СТАНДАРТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТІВ У ДОКУМЕНТАХ РАДИ ЄВРОПИ

LAWYERS' PROFESSIONAL ACTIVITY STANDARDS IN THE DOCUMENTS OF THE COUNCIL OF EUROPE

У статті охарактеризовано стандарти професійної діяльності юристів, що містяться в актах Ради Європи. Встановлено, що вказані документи приймаються статутними органами організації – Комітетом Міністрів та Парламентською Асамблеєю – та мають різні назви: хартії, рекомендації, резолюції. З'ясовано, що найбільша частина аналізованих документів присвячена діяльності суддів. Це, зокрема, Європейська хартія про статус суддів 1998 р.; Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки 2010 р.; Рекомендація Rec (2004) 4 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про роль Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті та професійній підготовці 2004 р., Рекомендація № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя 1981 р. та ін. Стандарти прокурорської діяльності визначено у таких документах, як: Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи щодо ролі прокуратури у системі кримінального судочинства 2000 р.; Рекомендація CM/Rec (2012) 11 Комітету Міністрів Ради Європи щодо ролі прокуратури поза межами системи кримінального правосуддя, Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи 1604 (2003) про роль прокуратури у демократичному правовому суспільстві» 2003 р. та ін. Вимоги щодо діяльності адвокатів та їх професійних об'єднань містяться у Рекомендації № R (2000) 21 Комітету Міністрів Ради Європи державам-учасникам про свободу професійної діяльності адвокатів 2000 р.

У висновках підкреслено, що, попри різні суб'єкти дії, документи Ради Європи визначають спільні принципи, важливі для всіх правників: незалежність, справедливість, об'єктивність, неупередженість, законність, дотримання принципу верховенства права, повага до професії тощо. У значній частині аналізованих актів наголошується на важливості розробки та прийняття кодексів поведінки (етичних кодексів), а також підвищення якості юридичної освіти та взаємодії з інститутами громадянського суспільства.

Ключові слова: Рада Європи, юридична професія, стандарти діяльності, незалежність, законність, об'єктивність.

The article characterizes the lawyers' professional activity standards contained in the acts of the Council of Europe. It is noted that these documents are adopted by the statutory bodies of the organization – the Committee of Ministers and the Parliamentary Assembly – and have different names: charters, recommendations, resolutions. It is found that most of the analyzed documents are devoted to the activities of judges. These are, in particular, the European Charter on the Statute of Judges (1998), Committee of Ministers Recommendation CM/Rec (2010) 12 to Member States on Judges: Independence, Efficiency and Responsibilities (2010), Committee of Ministers Recommendation Rec (2004) 4 to Member States on the European Convention on Human Rights in University Education and Professional Training (2004), Committee of Ministers Recommendation № R (81) 7 on Measures Facilitating Access to Justice (1981), etc. Standards of prosecutorial activity are defined in the following Council of Europe documents: Committee of Ministers Recommendation Rec (2000) 19 to Member States on the Role of Public Prosecution in the Criminal Justice System (2000), Committee of Ministers Recommendation CM/Rec (2012) to Member States on the Role of Public Prosecutors outside the Criminal Justice System (2012), Committee of Ministers Recommendation 1604 (2003) to Member States on the Role of the Public Prosecutor's Office in a Democratic Society Governed by the Rule of Law (2003) and so on. The requirements for the activities of lawyers and their professional associations are contained in Committee of Ministers Recommendation № R (2000) 21 to Member States on the Freedom of Exercise of the Profession of Lawyer (2000).

The conclusions emphasize that, despite the different subjects, the Council of Europe documents define common principles that are important for all legal professionals: independence, fairness, objectivity, impartiality, legality, adherence to the rule of law, respect for the profession, etc. Many of the analyzed acts emphasize the importance of developing and adopting codes of conduct (codes of ethics), as well as improving the quality of legal education and interaction with civil society institutions.

Key words: Council of Europe, legal profession, standards of activity, independence, legality, objectivity.

Постановка проблеми. Впровадження європейських стандартів у професійну юридичну діяльність є важливою частиною євроінтеграційного поступу України. Сталі демократичні традиції, дієва система захисту прав і свобод людини і громадянина, дотримання принципу верховенства права, незалежність та повага до професії є незмінними орієнтирами для національної юридичної спільноти вже не один рік поспіль. Тому й не дивно, що сучасні програми підготовки юристів передбачають, окрім іншого, вивчення європейської системи деонтологічних вимог до правничої діяльності. Вагому роль у її формуванні відіграла Рада Європи (далі – РЄ) – найстарша європейська регіональна організація, метою якої є розвиток співробітництва держав-учасниць на базі спільних принципів та ідеалів, а також сприяння їхньому економічному і соціальному прогресу [1]. Її договірно-правова база нараховує десятки документів, присвячених різним аспектам суспільного життя, в тому числі діяльності юристів-професіоналів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Очевидно, що акти, схвалені під егідою РЄ, так чи інакше згадувалися у навчальній та науковій юридичній літературі. Так, загальну систему вимог до правників та їх діяльності досліджували С. Сливка, О. Петришин, Р. Кацавець, А. Бабенко, О. Борисова, І. Логвиненко, Ю. Безуса та ін. Рекомендації щодо конкретних спеціалістів (суддів, прокурорів, адвокатів, представників правоохоронних органів) вивчали П. Рудик, О. Саленко, А. Лапкін, Л. Чорновол, Є. Попович, Р. Мазурик, Т. Вільчик, О. Святоцька, С. Бандурка, О. Можайкіна та ін. Втім, окремого дослідження, у якому було б проаналізовано відповідні документи РЄ, немає.

Мета статті полягає в тому, щоб охарактеризувати стандарти професійної діяльності юристів, що містяться у документах РЄ.

Виклад основного матеріалу. Міжнародні акти, в яких закріплено стандарти професійної юридичної діяльності, прийнято класифікува-

ти за різними критеріями: юридичною силою (обов'язкові та рекомендаційні), поширеністю дії (універсальні та регіональні), суб'єктом (загальні та спеціальні) та ін. [2, с. 97]. Водночас, документи, ухвалені під егідою РЄ, мають свою специфіку. По-перше, вони можуть мати як імперативний, так і рекомендаційний характер. По-друге, вони автоматично не імплементуються до національних правових систем і не підлягають прямому застосуванню за відсутності відповідних механізмів. По-третє, їх виконавцями можуть бути як держави в цілому, так і професійні асоціації та фізичні особи. По-четверте, вони відіграють важливу роль в узгодженні спільних європейських позицій щодо стандартів роботи правників [3, с. 260-261].

Як правило, вказані акти приймаються керівним органом РЄ – Комітетом Міністрів, до складу якого входять міністри закордонних справ держав-учасниць та їх представники. Назви документів можуть різнитися: хартії (приміром, Європейська хартія про статус суддів), рекомендації (до прикладу, Рекомендація щодо ролі прокуратури поза межами кримінального судочинства), резолюції (наприклад, Резолюція про безоплатну правову допомогу в цивільних, господарських і адміністративних справах) та ін. Окремі акти можуть ухвалюватися не Комітетом Міністрів, а Парламентською Асамблеєю, як-от: Рекомендація 1604 (2003) «Роль прокуратури у демократичному правовому суспільстві». Звісно, не слід забувати і про дорадчі органи РЄ, зокрема Європейську комісію «За демократію через право» (Венеційську (Венеціанську) комісію), яка у своїх доповідях систематично звертає увагу на різні аспекти професійної юридичної діяльності. Втім, на нашу думку, підготовлені нею доповіді мають становити предмет окремого дослідження.

Чи не найбільше документів РЄ аналізованого формату присвячено суддям, незалежність та неупередженість яких є основою не лише їх

професійної діяльності, а й висхідним принципом організації й функціонування правової держави. Так, у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейській конвенції з прав людини) 1950 р. вказано: «кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом» [4]. Основні вимоги до суддівського корпусу містяться у таких актах РЄ, як: Європейська хартія про статус суддів 1998 р.; Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів РЄ державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки 2010 р.; Рекомендація Rec (2004) 4 Комітету Міністрів РЄ державам-членам про роль Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті та професійній підготовці 2004 р.; Рекомендація № R (81) 7 Комітету Міністрів РЄ державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя 1981 р.; Рекомендація № R (84) 5 Комітету Міністрів РЄ державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення функціонування правосуддя 1984 р. тощо.

Найвиразніше комплекс деонтологічних вимог до служителів Феміди сформульовано у Європейській хартії про статус суддів, ухваленій 10 липня 1998 р. Базовими якостями, необхідними для успішного виконання суддівських обов'язків, визначено високий рівень компетентності, неупередженість, незалежність, широта світогляду, відкритість, здатність до професійного вдосконалення та ін. Так, відповідно до п. 1.5 документу, суддя повинен виявляти повагу до осіб, що звертаються до нього, та пильно стежити за підтриманням високого рівня компетентності, якого вимагає винесення рішень у справах, від яких залежить гарантія захисту прав людини, та за збереженням конфіденційності інформації, яку їм довірено в ході судового розгляду [5, с. 28]. Окрему увагу авторів хартії присвячено етичним основам суддівської діяльності, які, приміром, повинні утримуватися від будь-якої поведінки, дій або висловлювань, що можуть серйозно вплинути на переконання громадськості в їхній неупередженості та незалежності [5, с. 29].

Вказані вимоги конкретизовано у Рекомендації CM / Rec (2010) 12 Комітету Міністрів РЄ

державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, ухваленій 17 листопада 2010 р. Наріжним каменем діяльності осіб, що здійснюють судочинство, визначено незалежність, яка має бути закріплена на найвищому правовому рівні. На думку авторів документу, ця незалежність не є прерогативою чи привілеєм, наданим для задоволення власних інтересів суддів. Вона надається в інтересах верховенства права та осіб, які домагаються та очікують неупередженого правосуддя [5, с. 43-44]. Важливо, що у документі сформульовано низку обов'язків, які повинні виконувати судді. Наприклад, під час проведення судового розгляду судді повинні захищати права та свободи всіх осіб однаково, поважаючи їхню гідність; під час розгляду всіх справ судді мають діяти незалежно та неупереджено, забезпечувати сторонам можливість бути об'єктивно вислуханими, пояснювати за потреби процедурні питання; судді повинні розглядати кожну справу з належною ретельністю та впродовж розумного терміну, а також мають заохочувати сторони досягати мирного врегулювання спору. Окрім того, у рекомендації наголошено на важливості прийняття етичних кодексів суддів, що сприятимуть підвищенню довіри громадськості до судової влади.

Стандарти прокурорської діяльності визначено у таких документах РЄ, як: Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів РЄ щодо ролі прокуратури у системі кримінального судочинства 2000 р.; Рекомендація CM/Rec (2012) 11 Комітету Міністрів РЄ щодо ролі прокуратури поза межами системи кримінального правосуддя, Рекомендація Парламентської Асамблеї РЄ 1604 (2003) про роль прокуратури у демократичному правовому суспільстві» 2003 р. та ін.

На думку більшості дослідників, основним актом, що предметно присвячений стандартам діяльності прокурорів, є Рекомендація Rec (2000) 19 Комітету Міністрів РЄ щодо ролі прокуратури у системі кримінального судочинства, прийнята 6 жовтня 2000 р. [6, с. 72]. У ній, зокрема, охарактеризовано функції прокурорів, особливості їх взаємовідносин з представниками законодавчої, виконавчої та судової влади, працівниками правоохоронних органів, фізичними особами тощо. Основною вимогою до прокурорської діяльності визначено незалеж-

ність прокурорів, що повинна забезпечуватися об'єктивною процедурою добору кадрів, просування по службі, притягнення до дисциплінарної відповідальності, гарантування безпеки тощо [7].

У світлі деонтологічних вимог найбільш вагомими видаються наступні положення: прокурори повинні справедливо, неупереджено й об'єктивно виконувати свої функції, поважати і намагатися захищати права людини, гарантувати якнайшвидшу дієвість системи кримінального судочинства. Вони мають утримуватися від дискримінації, що ґрунтується на таких ознаках, як стать, раса, колір шкіри, мова, релігія, політичні або інші переконання, національне або соціальне походження, приналежність до національних меншин, майно, народження, здоров'я, інвалідність або інший статус. Прокурори повинні намагатися захищати принцип рівності перед законом, а саме, за допомогою розкриття іншим сторонам – зберігаючи в інших випадках, де це передбачено законом – будь-якої інформації, якою вони володіють і яка може вплинути на справедливість судового розгляду. Важливо, щоб при виконанні своїх обов'язків прокурори були пов'язані з «кодексами поведінки», порушення яких зумовлювало б відповідні санкції [7].

Ще одним важливим документом, в якому містяться вимоги до прокурорської діяльності, є Рекомендація CM/Rec (2012) 11 Комітету Міністрів РЄ щодо ролі прокуратури поза межами системи кримінального правосуддя. Ухвалена 19 вересня 2012 р., вона стала результатом численних дискусій, пов'язаних із місцем та роллю прокуратури у різних правових системах. Втім, незалежно від характеру повноважень (в галузі кримінального, цивільного, адміністративного права або інших галузей), Рекомендація зобов'язує прокурорів виконувати їх незалежно, прозоро та у повній відповідності до принципу верховенства права [8, с. 9]. Програмним положенням акту є те, що органи прокуратури мають виробити такий підхід до своєї роботи, який буде максимально прозорим і відкритим, наскільки це можливо, за повного дотримання обов'язків щодо забезпечення конфіденційності.

Аналіз актів РЄ щодо стандартів прокурорської діяльності був неповним без згадки про

Рекомендацію 1604 (2003) про роль прокуратури у демократичному правовому суспільстві, схваленої Парламентською Асамблеєю РЄ 27 травня 2003 р. У ній йдеться, зокрема, про необхідність досягнення згоди між державами та їх правовими системами для того, щоб протистояти викликам міжнародної злочинності. Водночас, у документі наголошено, що мета діяльності органів прокуратури полягає у забезпеченні верховенства права, захисту прав і свобод від злочинних посягань, а також нагляду за належним функціонуванням органів, відповідальних за розслідування злочинів [9].

У документах РЄ також містяться вимоги щодо діяльності адвокатів та їх професійних об'єднань. Найбільш показовою в цьому контексті є Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів РЄ державам-учасникам про свободу професійної діяльності адвокатів від 25 жовтня 2000 р. По-перше, у ній підкреслена засаднича роль, яку адвокати відіграють у забезпеченні захисту прав людини і основоположних свобод. По-друге, вказано на необхідність вжиття державами всіх заходів для забезпечення поваги до професії адвоката, її захисту та сприяння її свободі без дискримінації та без неналежного втручання влади чи широкого загалу. По-третє, детально регламентовано умови, за яких можлива адвокатська діяльність. Фундаментом для неї слугує належна юридична освіта, у якій не можна відмовляти, зокрема, на підставі статі, статевих преференцій, раси, кольору шкіри, релігії, політичних чи інших переконань, етнічного або соціального походження, належності до національної меншини, майнового статусу, народження або фізичної вади. Юридична освіта, включаючи програми підвищення кваліфікації, має зміцнювати юридичні навички, забезпечувати краще розуміння питань етики і прав людини та вчити адвокатів поважати, захищати і відстоювати права та інтереси їхніх клієнтів і підтримувати належне відправлення правосуддя [5, с. 537].

Серед обов'язків адвокатів, виокремлено, до прикладу, інформування клієнтів про їхні законні права і обов'язки, а також про вірогідні результати та наслідки справи, включаючи фінансові витрати; прагнення, насампе-

ред, дійти дружнього врегулювання справи; звернення до суду задля захисту, додержання і забезпечення прав та інтересів своїх клієнтів; уникнення конфлікту інтересів; уникнення роботи, більшої за розумні обсяги навантаження на адвоката. Згадується також про важливість розробки професійних стандартів і кодексів поведінки адвокатів.

Вважаємо, що в умовах сьогодення огляд європейських стандартів діяльності юристів був би неповним без врахування ще одного програмного акту РЄ – Плану дій для України на 2023–2026 рр. «Стійкість, відновлення та відбудова», в якому окреслено заходи, спрямовані на підтримку процесу відбудови та економічного відновлення в Україні. Так, на думку авторів документу, посилення стійкості українських державних установ, демократичного управління і верховенства права, захист основоположних прав громадян передбачає, окрім іншого, і зміцнення професійної спроможності юристів, підвищення якості юридичної освіти,

підтримку юридичних асоціацій та громадських організацій [10].

Висновки. У підсумку відзначимо, що Рада Європи (поряд із Європейським Союзом) відіграла виняткову роль у формуванні системи регіональних стандартів професійної юридичної діяльності. Ухвалені під її егідою документи, що містять вимоги до етики та поведінки правників, вже не один рік поспіль є незмінним орієнтиром для держав-учасниць. Попри те, що вказані акти стосуються представників різних юридичних професій (суддів, прокурорів, адвокатів), вони визначають загальні принципи, важливі для всіх правників: незалежність, справедливість, об'єктивність, неупередженість, законність, дотримання принципу верховенства права тощо. У значній частині аналізованих документів наголошується на важливості розробки та прийняття кодексів поведінки (етичних кодексів), а також підвищення якості юридичної освіти та взаємодії з інститутами громадянського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Статут Ради Європи від 5 травня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/994_001?lang=uk#Text (дата звернення: 15.11.2024)
2. Юридична деонтологія: підручник / С. Погребняк, О. Уварова, Г. Христова, та ін.; за заг. ред. О. Петришина. Х. : Право, 2014. 248 с.
3. Попко Є. Основні тенденції розвитку права Ради Європи. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2014. № 3. С. 258–262.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод) (Європейська конвенція з прав людини) від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 16.11.2024)
5. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. К., Проект Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Справедливе правосуддя». Проект ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні» 2015. 708 с. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/EU_Standarts_book_web-1.pdf (дата звернення: 18.11.2024)
6. Лапкін А. Міжнародні стандарти прокуратури як орієнтир європейської інтеграції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Ч. 2. С. 70–76.
7. The Role of Public Prosecution in the Criminal Justice System. Recommendation Rec (2000)19, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 6 October 2000. URL: <https://search.coe.int/cm?i=09000016804be55a> (дата звернення: 18.11.2024)
8. The Role of Public Prosecutors outside the Criminal Justice System. Recommendation CM/Rec (2012), adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 19 September 2012 and explanatory memorandum. Strasbourg. Council of Europe Publishing, 39 p. URL: <https://rm.coe.int/16807096c5> (дата звернення: 20.11.2024)
9. Role of the Public Prosecutor's Office in a Democratic Society Governed by the Rule of Law. Recommendation 1604 (2003), adopted by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe on 27 May 2003 URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17109&> (дата звернення: 20.11.2024)
10. План дій Ради Європи для України на 2023–2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова», затверджений Комітетом Міністрів Ради Європи 14 грудня 2022 р. URL: <https://rm.coe.int/action-plan-ukraine-2023-2026-ukr/1680aa8282> (дата звернення: 22.11.2024)